

CONTRIBUȚII LA STUDIUL OBICEIURILOR DE TRECERE LA EVREII DIN EUROPA CENTRALĂ

Tereza Mózes

Obiceiurile parte integrantă a culturii populare, totalizează momentele, deprinderile din viața individului sau ale colectivității legate de activitatea de toate zilele sau ale momentelor memorabile, de pomină.

Obiceiurile – deși se transmit din generație în generație – sunt flexibile, nu rămân rigide. Ele sunt supuse unor transformări mai mult sau mai puțin lente, schimbările fiind determinate de condițiunile economice, culturale, de mediu etc. Ceremonialul obiceiurilor fiind transmis verbal ușurează însăși evoluția obiceiurilor.

Subliniem că sistemul religios evreiesc este format pe deoparte de Sfânta Scriptură – Biblia scrisă – pe de altă parte din Învățătura transmisă prin tradiție – Învățătura orală. Obiceiul numit în limba ebraică *Minhog*, datina practică de comunitate și perpetuată din generație în generație, devenind tradiție, deși nu e lege scrisă, în practica cultului are putere asemănătoare.

Talmudul – culegere de legi și legende – redactat și comentat în limba arameică – este nu numai cartea de bază a legislației iudaice, ci și tezaurul tradiției evreiești.

Obiceiurile sfințite prin tradiție sunt de două feluri. Cele care izvoresc din însăși învățăturile lui Moise și cele pe care oficialitățile vieții religioase le-au introdus în decursul vremurilor tocmai în scopul de a întări credința. Sunt și obiceiuri ale căror origini sunt învăluite în negură, care s-au format poate prin lărgirea unor dispoziții biblice, prin analogia cu unele fenomene aminte în Biblie și care pe parcurs s-au legiferat. Nu toate analogiile își trag originea din Sfânta Scriptură, în schimb toate au devenit obligatorii. Aceasta explică de fapt conservatorismul iudaic. *Talmudul* impune respectarea strictă a obiceiurilor. Este scris. „Să nu schimbați obiceiurile”. În altă parte se atrage atenția. „În orașe străine să te ții de obiceiurile de acolo”. Ba mai mult se accentuează chiar că față de *Halacha* – legea iudaică, complexul legislației privind relațiile dintre oameni, relațiile dintre individ și comunitate, dintre evrei și celelalte neamuri etc. – preponderează obiceiurile. În cazul când textul legii dă posibilitate la mai multe interpretări și aplicarea corectă este îndoielnică, talmudul consimte că cea mai posibilă ipoteză este obiceiul poporului și recomandă acceptarea acestuia.

În cursul timpurilor au luat naștere diverse obiceiuri pe care cucernicia și simțul religios le-a adoptat și păstrat cu respect. Aceste obiceiuri locale au fost acceptate pe plan regional și uneori au primit caracter universal. Astfel, de exemplu, una dintre rugile de vineri seara se rostește întorcându-se spre porțile sinagogii. Se presupune că pe vremea când tipărirea religioasă nu era generalizată, rugăciunea respectivă, era scrisă pe perete, enoriașii erau obligați să se întoarcă spre acest text, spre ușă. Obiceiul a devenit o tradiție și s-a extins pe scară largă.

După reîntoarcerea evreilor din captivitatea babiloniană obiceiurile au fost stabilizate în scris. Mai târziu, în timpul ocupației romane au fost cuprinse în comentariile orale ale Vechiului Testament. În acest fel au primit un caracter cultic, religios, care în același timp a contribuit la împietrirea, înțepenirea obiceiurilor. În secolul al XVI-lea, la o nouă răscruce a poporului evreu, Rabi Iosef Karo din Țfat a sistematizat codexul de legi, cuprinzând legislația iudaică pe toate țărmurile vieții și a da maselor posibilitatea de a cunoaște legile de conduită. În cursul perioadei de conviețuire cu popoarele cu care evreii au venit în contact în diaspora, evreii s-au acomodat noilor condiții de viață. Au format noi deprinderi, similare popoarelor cu care au trăit împreună timp mai îndelungat. De aici rezultă că obiceiurile evreilor din diasporă nu sunt unitare. Pe fondul arhaic al deprinderilor s-au suprapus elemente noi ale mediului, ale societății. Evreii din Galiția au unele obiceiuri care nu sunt practicate în Transilvania. Deasemenea întâlnim unele obiceiuri în Israel, cum este cel de înmormântare, care nu s-a încetățenit în diaspora.

Întrucât unele obiceiuri sunt legate de credința în superstiții, ne oprim pe scurt asupra acestei probleme.

Religiile mari încă din timpuri străvechi au luptat împotriva superstițiilor, contra credinței în spirite și vrăjitori, acestea fiind rezultatele închipuirilor. Totuși în viața de toate zilele găsim și azi urmele superstiției în special acolo unde cultura generală pătrunde mai greu, unde fanatismul este mai intens. În vechime oficialitățile ecleziastice au recunoscut originea păgână a supersitițiilor și în intenția de a feri curățenia monoteismului evreiesc, au luptat împotriva acestor manifestări și contra purtării unor amulete. Totuși urmele acestor manifestații sub diverse forme, în cazuri izolate s-au păstrat până azi. În unele locuri există obiceiul de a pune anumite tăblițe cabalistice pe geamuri cu scopul de a feri casa de demoni, de pătrunderea spiritelor rele. La fel în unele locuri există obiceiul de a fixa pe pereții camerei leuzei bilețele cu texte, sau desene simbolice pentru a feri și noul născut de demoni.

NAȘTEREA

Biblia consideră copilul drept o binecuvântare pentru părinți. Aproape toate benedictiunile Bibliei pomenesc de „fructul mitrei”, fructul uterului. Copiii reprezintă încoronarea bătrânilor. În familie obligația bărbatului este de a asigura întreținerea membrilor familiei. Soția îndeplinește grija pentru cămin, copii la rândul lor exprimă stimă și respect față de părinți.

Sosirea noului născut este așteptată cu multă grijă și chiar neliniște. Vizitatorii lăuzei o întâmpină cu aclamații „să fie într-un ceas bun”. Într-un trecut nu prea îndepărtat a existat obiceiul sosit din răsărit, să se așeze mici tăblițe pe pereți cu inscripția „Lilith afară de aici”. Se puneau tăblițe sau amulete cu inscripția purtând numele Adam și Eva. Lilith era considerat drept un demon satanic care așteaptă sosirea noului născut ca să-l distrugă, să-l nimicească, să-i sugă sângele, măduva oaselor. Față de acest satan – după obiceiul timpului – se putea feri, notând numele monstrului (Strina, Lilith, Avestița etc.). Cine cunoștea aceste nume asigura îndepărtarea din casă a satanei. Obiceiul are rădăcini îndepărtate din perioada babilonică, are corespondente în cultura greacă, creștină.

Ceea ce dorim să subliniem aici este faptul că iudaismul a luat atitudine față de superstiții, în mod special împotriva purtării amuletelor. Totuși acest obicei s-a încetățenit în sud-estul Europei și s-a menținut până la cel de al doilea război mondial și în zona Transilvaniei.

CIRCUMCIZIA

Când copilul se naște, după cum afirmă Mircea Eliade în cartea Sacrul și Profanul, el are numai o existență fizică. Nou născutul va fi recunoscut cu adevărat atât de familie, cât și de colectivitatea în urma unor rituri. Acest rit (aplicat numai pentru băieți) este numit la evrei *brit mila*, circumcizia, care are loc exact după opt zile de la naștere. Actul circumciziunii este un comandament pe care evreii îl respectă cu strictete din timpuri străvechi. Copilul este inițiat în „legământul lui Avraham”. Conform Vechiului Testament Avraham a fost supus prima dată la circumciziune intrând în acest legământ cu Dumnezeu (Geneza, 17, 10), devenind primul evreu. Chiar și acest rit – pe lângă multe alte – arată că iudaismul a moștenit o preistorie și o bogată istorie religioasă.

După cum arată mai sus operația are loc la opt zile de la naștere. Circumciziunea se face totdeauna la timp, chiar dacă cade în o zi de Sâmbătă (*Șabat*), o altă sărbătoare, sau chiar în ziua pocăinței (*Iom Chipur*), ziua

iertării păcatelor. Numai în urma unor eventuale dispoziții medicale poate suferi amânare.

În ajunul zilei când are loc circumciziunea se ține noaptea de veghe. Vin vizitatori, separat la tatăl și mama noului născut și în felul acesta este vegheat toată noaptea. A doua zi copilul este dat în grija nașului, care ține copilul în brațe în timpul actului tăierii împrejur. Nașul, numit *Sandac* este ales cu mare grijă. Este considerat ca o mare onoare să fie naș. Nașul va urma în tot cursul vieții dezvoltarea și educația copilului, va fi prezent la toate momentele importante ale vieții acestuia.

Operațiunea circumciziei este efectuată de *Mohel*, un om priceput și îndemânat, într-o atmosferă de solemnitate de rugă și benedictiuni. Aceasta de obicei are loc la sinagogă, dar poate fi efectuată și în casa părinților, sau chiar la spital. Menționăm, că ceremonia poate fi efectuată și de tatăl copilului dacă posedă priceperea necesară, sau mai nou, de un medic. În cazul din urmă trebuie să fie prezent și un *Mohel*. Este bine ca acțiunea să aibă loc în prezența a zece bărbați de la 13 ani în sus (*minian*). Toți stau în picioare în afară de naș care ține copilul. Tatăl copilului întinde pe o tavă ustensilele pregătite în acest scop. În sinagogă se află un fotoliu dublu mai deosebit în podobit. Pe primul loc stă nașul cu copilul în brațe, celălalt se lasă liber, cum se spune „pentru profetul Eliahu” – cel care va veni să vestească sosirea lui Messia, care este considerat ocrotitorul copiilor și despre care se crede, că fără să fie văzut, este prezent la ceremonie. În timpul cât se rostesc benedictiunile copilul este așezat pe scaunul profetului Eliahu. În caz dacă din anumite motive circumciziunea nu a fost efectuată la timp, băiatul este obligat să se supune la operație la vârsta adultă. Dacă în urma operației doi copii și-au pierdut viața nu se permitea circumciziunea la următoarele nașteri.

În cadrul ceremoniei circumciziei are loc și atribuirea cu nume a copilului. Acordarea de nume pentru fete se face fără ceremonie deosebită. În prima sâmbătă după naștere tatăl fetei se duce la sinagogă unde i se acordă cinste prin chemarea în fața Torei și în cadrul unor benedictiuni se dă nume copilului.

Toți evreii care țin de tradiție, pe lângă numele civil înregistrat la oficiul de stare civilă a primăriei, primește și un nume evreiesc. La acesta se asociază și numele părintelui. Între cele două nume în cazul băieților se pune cuvântul „ben”, iar în cazul fetelor „bat”. De exemplu Șlomo ben David, sau Esther bat David. În timpurile biblice s-au dat nume care făceau aluzie la împrejurările nașterii sau la prima impresie sesizată. Ițhac înseamnă zâmbitor, Zahav – aur etc. Mai târziu alegerea sinagogale s-a făcut după o

rudă recent decedată, în primul rând după bunici. Prin aceasta vroiau să întărească și să permanentizeze amintirea celor dragi. Nu se dă numele părinților. Există totuși o excepție de la obicei. În caz, dacă tatăl copilului a decedat înainte ca el să se fi născut obligatoriu primește numele părintelui. În familiile fără copii, se obișnuia ca pentru amintirea străbunilor să se aleagă un copil de preferință, din familie nevoiașă. Cel căruia i s-a atribuit numele era îngrijit, educația lui era supravegheată, urmărită.

RĂSCUMPĂRAREA PRIMULUI NOU NĂSCUT

Pidion ha Ben. Această ceremonie, poruncă prescrisă în Biblie (Moise II.13.13) s-a introdus în amintirea celei de a zecea lovituri din Egipt prin care au pierit primii născuți – dar de care în mod miraculos au scăpat evreii. Noul născut de parte bărbătească aparține prin tradiție biblicului sacrificator, *Cohenul* –ului. Aici trebuie să ne oprim pentru a face cunoscut ce înseamnă în iudaism *Cohenul*. Acesta reprezintă seminția lui Aharon din tribul lui *Levi*. Misiunea lor era serviciul ritual în Templu, sacrificarea jertfelor, îngrijirea obiectelor de cult. Ei au preluat acest rol de la întâi născuți. Mozeismul – printre cele dintâi religii – a înlocuit sacrificiul uman, cu cel animal și apoi cu cel pur simbolic.

În urma acestei porunci fiecare părinte este obligat să răscumpere de la *Cohen* primul copil de sex masculin al soției. Această ceremonie are loc după 30 de zile de la nașterea copilului și decurge în modul următor. Tatăl invită în casă un *Cohen*, se prezintă cu copilul în mână și-l informează că este primul copil-băiat al soției. După care, *Cohenul* îl întreabă pe părinte dacă i-l dă sau mai bine vrea să-l răscumpere. La care tatăl răspunde pozitiv: Vreau să-l răscumpăr. Apoi, în timp ce rostește o rugăciune, oferă *Cohen-lui* – după tradiție – cinci „*șikl*” (bani de argint) sau alte daruri corespunzătoare acestuia. *Cohenul* preia banii, îi trece peste capul copilului și-l binecuvântează. Darul este simbolic și de obicei este restituit. Dacă părintele copilului aparține castei *Levi*-lor sau el însuși este *Cohen* nu se face ceremonia răscumpărării copilului, aceasta fiind obligatorie numai pentru un evreu care nu aparține nici tribului *Cohen*-ului nici a *Levi*-ților, deci numai pentru fiii castei *Israel*...

EDUCAȚIA COPIILOR

Iudaismul pune un accent deosebit pe educația și instruirea copilului. Cuvântul educație nu este echivalent cu învățământul școlar. Copilul trebuie

pregătit pentru viață. Pe lângă învățământul școlar obligatoriu, pe lângă îmbrățișarea unei profesii sau meserii trebuie să-și însușească valorile morale și etice ale moștenirii tradiționale. Copilul la vârsta fragedă de trei ani este dus la sinagogă, este învățat să spună rugăciuni și mai ales, în târguri și orașe, este inclus într-un învățământ confesional. În aceste „școli” numite *heder*, condus de un rabin local, învață să citească în ebraica veche din Biblie și să interpreteze comentarii în limba maternă.

MAJORATUL

La vârsta de 13 ani copilul evreu trece într-un nou statut, împlinește majoratul, este considerat adult. Ritualul de inițiere se realizează prin organizarea ceremoniei de *Bar Mițva*. Se obișnuiește a prăznuii această zi cu chemarea la *Tora*, în cadrul căreia tânărul predică și primește binecuvântarea rabinului și a altora. Pentru aceasta tânărul este pregătit în mod special din timp. Fiind un moment deosebit în viața tânărului, festivitatea se termină cu o masă bogată, la care sunt invitați rudele, prietenii familiei și a copilului. De la această dată tânărul este considerat adult ceea ce îl obligă la respectarea comandamentelor iudaice. Poate participa la *minian*, unde zece bărbați reprezintă numărul minim necesar pentru rugăciunea publică. În același timp de acum încolo tânărul devine responsabil de faptele sale.

CĂSĂTORIA

Din istorisirile biblice cunoaștem că încă din timpurile patriarhale căsătoria a fost privită ca un legământ sfânt. Aflăm deasemenea că instituția căsătoriei a fost respectată nu numai de evrei, dar și de popoarele vecine. Ea nu apare pentru prima oară în timpul lui Moise, ci deja în perioada premozaică. În Cartea Moșilor a egiptenilor între cele 42 de păcate apare adulterul ceea ce denotă că pentru egipteni căsnicia era considerată ca o instituție sacră. La babilonienii cu care evreii erau în strânsă legătură, căsătoria reprezenta baza vieții sociale. Geneza din Biblie oglindește concepția că relația între bărbat și femeie este predestinată de Dumnezeu. „Omul să părăsească tatăl și mama ca să se atașeze nevestei...” (Gen. II. 24). Scopul vieții conjugale bineînțeles era copilul. Dumnezeu a binecuvântat pe ei (prima pereche – Adam și Eva) zicând. „Creșteți și vă înmulțiți” (Gen. I. 28 – prima poruncă a Bibliei). Atât Biblia cât și *Talmudul* vede în femeie un sprijin pentru bărbat, un ajutor în realizarea idealurilor, planurilor divine. În acest fel prima îndatorire a căsătoriei era procrearea și

educarea copiilor, sarcină, care se repartizează între consorții, femeia, mama purtând grija cât copilul este mic, educația revenind tatălui în măsura dezvoltării copilului.

LOGODNA. Formarea unei familii, căsătoria pe vremuri a fost realizată prin două acțiuni. Logodna și nunta. Logodna reprezenta validitatea juridică a căsătoriei. Deci la poporul ebraic ca și la cel babilonian căsătoria a primit consfințire prin logodnă. Logodna în sine consista prin faptul că mirele sau tatăl, eventual reprezentantul acestuia a predat părintelui fetei *mohar*-ul, o sumă de bani, drept contribuție la cheltuielile fetei pentru zestrea ce o pregăteau în vederea noii căsnicii. De aici a rămas obiceiul, că mirele oferă miresei cadouri valoroase, bijuterii prețioase, eventual o carte de rugăciune în ediție bibliofilă, sărbătorească.

Obligațiile mirilor, respectiv ale părinților a fost consfințită într-un act matrimonial numit *chetuba*. Acest act conține obligațiile soțului față de soție, respectiv de a o întreține etc. Deasemenea se precizează drepturile soției în caz de divorț. Actul inițial era scris în limba arameică, azi se redactează în limba ebraică.

Întocmirea actului de căsătorie este de veche tradiție. Au fost găsite astfel de acte, datate din secolul al V-lea î.e.n. în Egipt la Asuan, pe Insula Elephantine, în Ierusalimul vechi scrise în limba arameică, ceea ce denotă că obiceiul generalizat în patria mamă a fost dus și în Egipt.

Chetuba, contractul de căsătorie cuprindea și obligația părintelui fetei de a asigura o despăgubire în valoare de cel puțin 200 *zuz*, o valoare destul de ridicată tocmai pentru a îngreuna un eventual divorț. În cazul decesului soției suma respectivă nu era moștenită de soț ci de copii nevastei. Talmudul a dispus ca în cazul fetelor orfane, sau cu posibilități modeste comunitatea să asigure în caz de căsătorie cel puțin 50 de *zuz*.

Evreii tradiționaliști obișnuiau să se căsătorească de tineri, preferabil la vârsta de 18 ani. Fetele și de mai tinere, deci la vârsta fertilității maxime pentru a îndeplini comandamentul prolifeării.

CĂSĂTORIA. În zilele noastre logodna nu este obligatorie, în schimb căsătoria religioasă – care se ține după cea civilă – nu este valabilă decât prin îndeplinirea unor acțiuni numite *nesuim*. Acestea constau din încheierea contractului de căsătorie (*chetuba*) și organizarea cununiei religioase sub *Hupa*. *Hupa* este un baldachin de catifea, susținut de patru coloane. Acesta poate să fie fix (zidit în curtea sinagogii) dar poate fi și portativ (mobil). Baldachinul poate fi susținut și de patru bărbați. Ceremonia de cununie sub *hupa* poate fi organizată sub cerul liber acasă, într-o grădină, la sinagogă sau chiar în incinta locuinței. Baldachinul poate fi înlocuit și cu un talit de

lână sau de mătase, veșmânt ritual cu care se îmbracă bărbații la rugăciunea de dimineață. În timpul ghetozării, când restricțiile nu permiteau desfășurarea vicții în condițiuni normale, căsătoriile erau oficiate în locuințe, *talit*-ul fiind susținut de bărbați, rude apropiate.

În zilele noastre nunta este stabilită la lună nouă, după ce – în cazul tinerelor preacredincioase – mireasa a îndeplinit prescripțiile purității feminine. Aceasta din urmă se realizează prin îmbăiere purificatoare într-un bazin special, numit *mikve*. În paranteză amintim că asemenea bazine au fost descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice din Mețada, Kumran ca și în Transiordania.

În ziua nunții mirii postesc până la încheierea ceremoniei. Mireasa este adusă sub *hupa* din casa părintească de nașe în timp ce cântă muzica. Este așezată de partea dreaptă a mirelui. Se rostesc binecuvântările de ocazie și se dă mirilor câte o cupă de vin pentru a gusta din ele. Mireasa și nașele se învârtesc de trei ori în jurul mirelui sub baldachin. Rabinul rostește alte benedictiuni speciale. Mirele trage inelul pe degetul inelar al miresei spunând: „Tu devii de acum soția mea potrivit obiceiului lui Moise și Israel”. Ritul se petrece în fața a doi martori, care stau deasemenea sub baldachin. În continuare rabinul citește contractul de căsătorie (*Chetuba*) în prealabil semnat. Se aduc noi cupe de vin din care beau mirii. Rămășița din pahare se varsă, zicând să aducă noroc. Mirele sparge cupa cu talpa piciorului simbolizând că viața prezintă și greutate.

O figură interesantă a trecutului până la primul război mondial și încă și după, imortalizată în multe cărți literare era *șadchen-ul* – deseori femeic. Aceasta cu vaste cunoștințe, vorbăreț, plin de umor, mereu era pe drumuri. Recomanda tineri „reușiți” pentru fete tinere de măritat și invers. Multe căsnicii, uneori foarte reușite, s-au încheiat în urma intervenției lor, deseori între familii domiciliate la mari depărțări, în colțurile îndepărtate ale țării. Din experiența acestora *șadcheni* de altădată au luat naștere birourile conjugale de azi pentru serviciile matrimoniale, bazate de acum pe sisteme moderne.

DIVORȚ

În caz de căsătorie nereușită legăturile încheiate prin rituri religioase se putea și se poate deslega și azi prin divorț religios, numit *ghet*. Din grija pentru instituția familială, această acțiune este destul de anevoioasă și are loc în fața unui tribunal rabinic. Acesta depune eforturi serioase pentru a readuce înțelegerea între soți. În caz că în prealabil a avut loc despărțirea oficială, legală, nu se mai opun greutate.

Desfacerea căsătoriei se face în fața a doi martori printr-un act redactat special pentru fiecare caz în parte. *Ghet-ul* are loc ca să evite o eventuală bigamie a soției. *Ghet-ul* este dat de soț, fiind primit de soție cu consimțământul ei. Actul oficial rămâne înregistrat la tribunalul rabinic, soții primesc o deslegare, o dispensă, care le permite să încheie o nouă căsătorie. După divorț, femeia nu se poate recăsătorii în următoarele 92 de zile. Prin aceasta se urmărește prevenirea unui eventual proces de paternitate în caz dacă femeia ar deveni gravidă.

CĂSĂTORIA CU CUMNATUL

După cum am văzut mai sus este interzisă căsătoria între rudele de sânge. Ba mai mult, *Talmudul* interzice căsătoria între ascendenții și descendenții părinților. Totuși există o excepție de la regulă. Într-un trecut mai îndepărtat, în caz că soțul a decedat fără urmași, fratele, de obicei mai în vârstă era obligat să se însoare cu văduva. Aceasta din două motive. Pe deoparte să nu se stingă, să nu dispară numele fratelui, pe de altă parte avutul familiei să nu ajungă pe mâini străine. Această căsnicie cu cumnatul numită *ibum*, după latina *levirat* nu era obligatorie. *Tora* permite cumnatului să renunțe la acest drept și să consimtă căsătoria cumnatei cu o altă persoană. În acest caz are loc ceremonia *chalița*, prin care devin amândoi liberi.

Obiceiuri legate de moarte și înmormântare

Ceremoniile religioase întovărășesc îndoliatul de la dureri profunde cauzate de pierderea celui iubit, ajutându-l la readucerea la viața de toate zilele.

Pentru a diminua durerea, vestea morții nu se comunică direct, ci prin anumite metafore. Într-un trecut îndepărtat această știre tristă a fost comunicată prin *șofar*, instrument tradițional de suflat, confecționat din corn de berbec. În evul mediu paznicul de noapte – care efectua deșteptarea – ciocănea porțile caselor cu o bătaie mai scurtă. Mai târziu în fața casei decedatului se vărsat apa din găleți și căni. Azi, - în urma conviețuirii cu poporul adoptiv – toate oglinzile din casă, ca și televizorul se acoperă cu un țesut negru, astfel ca cel care intră în casă nu mai trebuie să întrebe nimic. De altfel, în convorbire despre defunct nu se pomenește de omul mort, ci de cel dispărut, răposat, pierdut etc.

Menționăm, că pe pragul morții muribundul dacă a fost evlavios cere un *minian* pentru ceremonia religioasă, respectiv pentru izbăvirea păcatelor, după care binecuvântează pe toți copiii și familia strânsă în jurul lui. Din acest moment muribundul nu este părăsit cineva veghează alături de el.

După deces corpul neînsuflețit este așezat pe o scândură simplă, sau pe podea, cu picioarele spre ușă, acoperit fiind în întregime cu o cuvertură neagră. Lângă capul defunctului se aprinde o lumânare sau un opaiț. Cineva rămâne în permanență să vegheze defunctul. Menționăm, că toată ceremonia înmormântării este efectuată de memebrii societății *Hevra Kadisha*, așa zisă Confreria Sacră. Lor le revine sarcina de a executa toate ceremoniile prescrise de religie, precum și consolarea familiei.

În procesul de înmormântare întâlnim manifestări care își găsesc explicația în obiceiurile din timpurile biblice, transmise fiind din generație în generație prin miturile religioase. Astfel, în cursul spălării defunctului cu apă caldă de către membrii Confrerii Sacre, se citesc versete din psalm – acțiune denumită *tahora*, după care corpul defunctului este înfășurat în pânză imaculată. Pe cap se pune o bonetă albă. Mulți pregătesc giolgiul mortual încă în viață, de fapt halatul pe care îl poartă la sărbători mari în sinagogă peste costumul lor. Într-un trecut mai îndepărtat s-au făcut exagerări privind pregătirea costumului mortual. Pentru a reglementa și pentru a releva egalitatea omului în ceasul cel din urmă, Rabon Gamliel, președintele *Sanhedrinului* din timpul Macabeilor a dat exemplu, cerând să fie învelit la îngropare în veșminte simple de cânepă. Deatunci a rămas obiceiul la evrei de a înveli defunctul în pânze albe, simple – *techrikim*. În diaspora (galut) peste acest veșmânt se pune *talit*-ul, cu care răposatul se învelea la rugăciuni de dimineață. Menționăm că pe aceste halate albe nu se aplică buzunare, tocmai pentru a accentua faptul, că nu se duce nimic în mormânt. Se pare că acest mod simplu de înmormântare a fost o reîntoarcere la un obicei străvechi, deoarece arheologii se plâng, că mormintele evreiești nu sunt bogate, ba chiar sunt lipsite de obiecte auxiliare.

Sub capul defunctului, se așează un săculeț cu puțin nisip, dacă e posibil din pământ adus din Țara Sfântă. Peste gură și ochi se pun cioburi de ceramică. În unele locuri între degetele mâinii se așează mici rămurele, în ideea că acestea o să-l conducă în lumea cealaltă.

Corpul neînsuflețit este depus într-un coșciug de scânduri negeluite, al cărui fund este format din blănuri rărite. Probabil cu gândul ca pământul să pătrundă mai ușor și să ia contact mai repede cu corpul defunctului. Prin aceasta se intenționează îndeplinirea prevederilor Sfintei Scripturi: Omul zidit din țărână în țărână săvârșește.

În general defunctul este ținut cel mult o singură zi în casă. Ca semn al respectului înmormântarea are loc în ziua morții sau în ziua imediat următoare. Lucru, care de altfel își găsește explicația prin faptul, că obiceiul vine dintr-o țară cu climă caldă. Mai nou, câteodată se așteaptă două-trei zile cu înmormântarea, în cazul când rudele apropiate trebuie să sosească dintr-o localitate îndepărtată.

Alaiul funerar conduce carul mortual până la cimitir. În trecut se obișnuia să se închidă prăvăliile pe străzi, pe unde trecea alaiul. După cum, se obișnuia ca cei care întâlneau câte un alai funerar, să-l conducă măcar trei-patru pași în semn de cinstire al mortului.

Cimitirul, numit *Beit ha-Hayim*, sau *Beit ha Kavarot* este un teren îngrădit, sfințit în prealabil pentru acest scop. Casa vieții, mai precis Casa celor vii numită și Casa veșniciei este considerată casa dedicată de toți celor vii. Într-un trecut îndepărtat cimitirele au fost foarte frumos amenajate, oferind posibilitatea pentru reculegere, meditare. De aceea a și fost denumit de romani Hortus Judaeorum.

Catafalcul acoperit cu o cuvertură neagră, purtând simbolul lui David între două candelabre, este așezat într-o încăpere specială, unde se ține ceremonia religioasă. Aici se rostesc elogii asupra vieții și activității defunctului. Se obișnuiește în semn de doliu, ca oamenii Confreției Sacre să efectueze o incizie în costumul celor mai apropiați îndoliați. Pentru părinți incizia se face în partea stângă, în apropierea inimii, pentru toți ceilalți în partea dreaptă a costumului. Obiceiul persistă încă din perioada biblică, când Iacob îndurerat de vestea pierderii celui mai iubit fiu, Iosif, și-a sfâșiat hainele de durere. Incizia rămâne necusută în tot timpul doliului de 30 de zile. Prietenii și cei prezenți la ceremonia de înmormântare, trec pe lângă catafalcul, punând mâna stângă pe sicriu cerând iertare defunctului pentru eventualitatea jignirii lui în mod inconștient. Sicriul se închide cu capacul coșciugului fără ca acesta să fie bătut în cuie.

La groapă, după ce coșciugul este coborât, se obișnuiește ca membrii cortegiului să arunce peste sicriu trei lopeți de pământ, sau măcar câte un pumn de pământ. Băiatul defunctului rămas orfan rostește rugăciunea de *Kadiș*. *Kadiș*-ul celui îndoliat (numit *Kadiș latom*) este o declarație publică a celui îndurerat. Că-și primește cu smerenie soarta și preaslăvește Domnul chiar în durerea lui. În caz dacă defunctul nu are băiat, *kadiș*-ul este rostit de un alt bărbat cu condiția ca unul dintre părinți acestuia să nu mai trăiască. Deoarece *Kadiș*-ul este o rugăciune a orfanului.

După înmormântare bărbații prezenți formează un coridor prin care trec îndoliații și primesc condoleanțele.

Cei care părăsesc cimitirul se spală obligatoriu pe mână. Apa se păstrează într-o găleată de unde se scoate cu o ulcică. Aceasta din urmă nu se transmite din mână în mână, ci după fiecare folosință este depusă pe o laviță, de unde este ridicată de următorul participant la înmormântare. Menționăm că, ulcica este depusă de fiecare dată cu gura în jos. La plecare se smulg fire de iarbă și se aruncă în spate rostind cuvintele: „Binecuvântat fie Judecătorul cel drept!”.

Menționăm că cei prezenți la procesiunea mortuală, mai ales la înmormântările de rit ortodox, în mod tradițional nu pun flori pe mormânt în amintirea celui dispărut. Tradiția este susținută de două explicații. În vremurile îndepărtate când evreii peregrinau deșertul nu aveau timp să sape în adâncime și astfel mormântul era expus prăzii animalelor sălbatice. A rămas o îndatorire de credință, obligația trecătorului de a așeza câte o piatră pe mormânt. Pe de altă parte, se consideră că florile simbolizează viața, defunctului i se cuvin lucruri neînsuflete.

Întorși acasă membrii Confreriei Sacră așteaptă îndoliații –postind în ziua înmormântării cu ouă fierte. Îndoliații îmbrăcați în veșminte închise rămân acasă timp de o săptămână. Descălțați, ei se așează „pe pământ”, mai bine zis pe scaune joase. Se obișnuiește ca în casa defunctului unde se ține *șiva* să se aprindă o candelă, care de la caz la caz arde șapte, sau treizeci de zile, eventual chiar un an. Rugăciunea zilnică, după posibilități, se ține în prezența unui *minian*. În caz în care îndoliațul pierde unul dintre părinți *kadiș*-ul se rostește zilnic timp de 11 luni, totdeauna în prezența a zece bărbați, în fața *minianului*. Bărbații nu se bărbieresc treizeci de zile.

Doliul de șapte zile, *șiva*, se ține pentru liniștea sufletească a celui dispărut, totodată se urmărește întărirea legăturilor familiare. Toți îndoliații – după posibilități – țin *șiva* împreună în aceeași casă.

Vizitarea și consolarea celor aflați în doliu este considerată a fi o „*mișva-mișvoi*”, comandament considerat poruncă divină care trebuie respectat.

În diaspora, după trecerea unui an de doliu, în cimitir denumit *Beit ha Haim* se ridică un semn de mormânt. După tradiția biblică primul însemn de mormânt a fost ridicat de patriarhul Iacob. Se pare că înainte, morții au fost înhumați în peșteri. Facem referire la peștera Machpela de lângă Hebron unde și azi pot fi vizitate mormintele patriarhilor. După practica consacrată prin tradiție, pietrele de mormânt trebuie să fie sobre, de preferință de aceeași înălțime cu toate celelalte însemne de mormânt din cimitir, tocmai pentru accentuarea egalității în fața morții.

Cel mai mare cărturar evreu al evului mediu Moses Maimonides – cunoscut de știința arabă sub numele Ibn Musa (1138-1204) – a luat hotărârea ca pe mormântul unor persoane cu calități deosebite de pioșenie să nu se pună deloc semne de mormânt. Se presupune deci că în tecut pietrele de mormânt erau mai modeste.

Pe pietrele de mormânt aparținând perioadei de așezare a evreilor în Europa nu găsim inscripții cu litere ebraice. Apartenența la etnia mozaică se deduce pe deoparte din numele de origine ebraică, pe de altă parte prin simbolurile specifice. Astfel pe pietrele de mormânt găsite pe teritoriul Panoniei întâlnim semnul *menorei*, candelabru cu șapte brațe. Primul însemn de mormânt cu inscripție ebraică datează din anul 688 și a fost găsit la Narbonne în sudul Franței. Pe acestea figurează doar trei cuvinte: Șalom al Israel – Să fie pace în Israel. Alte simboluri obișnuite au fost mâini ridicate pentru binecuvântare (*cohenim*), cană (pentru *Leviți*).

După prescripțiile *torei*, cimitirele au fost amplasate înafara așezărilor. Bineînțeles datorită extinderii localităților, cimitirele deseori au ajuns să intre în incinta orașului. După principiile mozaice religioase se interzice folosirea pietrelor funerare în alt scop. Acestea, ca și decedatul aparține Confreției Sacre. Datorită acestui fapt în cimitirele evreiești găsim multe și foarte vechi pietre, cu atât mai mult, cu cât deschiderea unui nou cimitir se putea realiza după multe și insistente intervenții. Așa se explică faptul, că în vestitul cimitir evreiesc din Praga sunt mai multe straturi suprapuse de morminte. În cimitirul ajuns în centrul orașului, într-un spațiu foarte restrâns, sunt înghesuite 20.000 de morminte.

Cu trecerea timpului, pomenirea morților se face anual, de preferință în ziua aniversării decesului. Această comemorare, numită (din germana *Jahrzeit*) se socotește corespunzător calendarului evreiesc, deci adecvat calendarului conceput după ciclul lunar. Se obișnuiește să se întocmească tabele privind data *Jahrzeit*-ului pentru zeci de ani înainte, raportat la calendarul gregorian. Aceste tabele sunt adevărate lucrări de artă grafică și de obicei se expun alături de fotografiile familiale.

Cu ocazia *Jahrzeit*-ului, orfanul care a pierdut părintele, rostește *Kadiș*-ul dacă este evlavios studiază *Mișna*. Membrii familiei vizitează mormântul părintelui, așează pietricele sau pietrele pe mormânt. Pentru a perpetua obiceiul, părinții obișnuiesc să ducă la cimitir și pe copii mai marișori. În ajunul aniversării, în locuință se aprinde o candelă, care arde și în cursul zilei următoare.

În caz că nu se cunoaște data precisă a decesului (decedatul căzut în război, mort în străinătate etc.) îndoliatul alege o zi oarecare, urmând ca

anual, în aceeași zi, să pomenescă moartea celui dispărut. Această situație a apărut în masă în urma holocaustului, când au pierit sute de mii de oameni, fără să se cunoască data stingerii lor din viață. Începând din anul 2004 s-a hotărât ca holocaustul în România să se țină în data de 9 octombrie.

Obligatoriu numai copii țin *Jahrzeit* după decesul părinților, dar se obișnuiește ca în cazul când decedatul nu are copii, un alt membru al familiei sau altă persoană apropiată să aprindă candelă și să rostească *Kadiş-ul*.

GLOSAR

BAR MITVA- Confirmarea. Ceremonia de majorat are loc la împlinirea vârstei de 13 ani a tânărului evreu, când acesta este considerat adult și toate comandamentele iudaice îl obligă.

BRIT-MILA - Ceremonia operației circumciziei numit și legământul patriarhului Avraham. Are loc la împlinirea vârstei de opt zile al noului născut de sex masculin.

BEIT ha HAYIM- cimitir, casa vieții

BEIT ha KAVAROT vezi *Beit ha-Hayim*

COHEN- Evreu aparținând seminției lui Aharon, din casa lui Levi. Cohenii îndeplineau misiunea de onoare atât la servicii religioase, cât și la cele statale.

CHALIȚA - Act care permite văduvei să se recăsătorească, fiind eliberată de **IBUM** – obligația de a se mărita cu fratele soțului decedat.

CHETUBA - Act de căsătorie, scris în limba arameică. Se citește în fața mirilor sub **HUPA**.

GALUT- Diaspora. Starea de desrădăcinare ivită după dărâmarea Templului din Ierusalim, de către romani în anul 70.

GHEMARA - Totalitatea comentariilor **MIȘNEI**.

GHET - Act eliberat de tribunalul rabinic prin care se atestă desfacerea căsătoriei.

HALACHA - Sistem juridic cuprins în literatura biblică și talmudică cu referire la toate aspectele și relațiile vieții.

HEVRA KADIȘA - Confreria Sacră. Societatea care se ocupă cu înmormântarea decedaților și consolarea îndoliaților.

HUPA - Baldachinul sub care are loc cununia religioasă la evrei. Este confecționat din catifea, brodat fiind cu simboluri și texte de binecuvântări.

IBUM - Obligația fratelui soțului decedat – în caz dacă acesta nu a lăsat urmași – de a se căsători cu văduva. Azi, din motive psihologice nu se mai practică.

IOM CHIPUR - Ziua pocăinței. Ziua spovedaniei. Se ține post din ajun până a doua zi la căderea serii. Enoriașii petrec toată ziua în sinagogă. Bărbații obișnuiesc să poarte **KITTEL**, peste care îmbracă **TALIT**.

JAHRZEIT - Celebrarea aniversării zilei decesului.

KADIȘ - Rugă privind preaslăvirea numelui Domnului. Se cunosc cinci variante a Kadișului.

KADIȘ IATOM - Ruga orfanului. Se rostește timp de 11 luni după moartea unuia dintre părinți pentru salvarea sufletului celui decedat.

KITEL - Veșmânt simplu, confecționat din pânză albă de cânepă, cu care este învelit mortul la înmormântare.

LEVI - În sanctuar și în Templu, pe lângă Cohanim, Leviții au îndeplinit îndatoririle adiționale.

LEVIRAT - Obligația fratelui soțului decedat. Vezi **IBUM**.

MENORA - Candelabru cu șapte brațe din argint, bronz, alamă. Cel de argint, care a luminat Tabernaculul și mai târziu Templu din Ierusalim, a fost dus de către Împăratul Titus după ocuparea Ierusalimului la Roma.

MIKVE - Bazin special pentru îmbăierea purificatoare.

MINTAG - Obicei special pentru îmbăierea în credința religioasă transmis din generație în generație, devenit tradiție.

MINIAM - Grup de bărbați format din zece persoane trecute de 13 ani, minimum necesar pentru rugăciune la anumite ocazii.

MISNA - Totalitatea comentariilor în jurul legilor iudaice inițial transmise oral.

MITVA - Obligație morală. Comandamente de binefacere cuprinse în Biblie.

MOHAR - Suma de bani plătită părintelui miresei drept dotă.

MOHEL - Om priceput, cel care execută actul ritual al circumciziei.

MESUIM - Solemnitatea încheierii căsătoriei.

PIDION ha BEN - Solemnitatea răscumpărării primului născut a soției, dacă acesta este de sex masculin. Actul are loc la a 31 - a zi de la naștere.

ȘABAT - Ziua a șaptea din săptămână, zi de odihnă dedicată îndeletnicirilor intelectuale, unor mese omagiale servite în familie, rugăciuni etc.

ȘADCHEN - Pețitor. Mediator matrimonial tradițional.

ȘEKEL, ȘEKELIM - Monedă evreiască introdusă în sec. al XIII-lea î.e.n.

ȘIVA - Cele șapte zile de doliu după înmormântare.

TABERNACOL - Templu mobil

TAHORA - Proces de purificare prin care trece decedatul.

TAKHRIKIM - Vezi **KITTEL**

TALIT - Veștmânt ritual din lână pe care îl îmbracă bărbații, de obicei cei căsătoriți, la rugăciuni de dimineață și de lăm Chipur.

TALMUD - Totalitatea legilor rabinice, comentariile, legendele, cartea de bază a legislației evreiești.

BIBLIOGRAFIE

- Lia Benjamin, Irina Cajal-Marin, Hary Kuller, *Mituri și obiecte iudaice*, București, 1994
- Maria Bocșe, *Țara Bihariei*, Oradea, 1999
- Mircea Eliade, *Sacru și profanul Ed. Humanitas*, București, 1995
- Dr. Farkas Jozsef, *Hitşletünk szertartásai és szokásai*, Budapest, 1941
- Friedmann Benjámin, *A zsidó vallás törvényei*, Bné Brak (Israel), 1998
- Rabbi Slomo Ganzfried, *A Sulchan Aruch kivonata*, Bp. 1998
- Tiberiu Graur, *Schimbări structurale și funcționale în sistemul obiceiurilor de familie*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, 1978
- Dr. Hoffmann Miksa, *A házasság a régi hébereknél*, Budapest, 1930
- Kriza Ildikó, *A hagyomány kötelékében*, Budapest, 1990
- Hayim Halevy Donin, *Zsidónak lenni*, Bp. 1998
- Slomo Leibovici-Lais, *Lexicon, noțiuni, obiceiuri, sărbători evreiești*, Israel, 1988
- Slomo Lais – Moșe Maur, *Lexicon*, Israel, 1974
- Raj Ramás, *Amit tudni kell a zsidóságról*, Bp. 1995
- Sáros László – Váli Dezső, „*Tanú ez a kőhalom ...*” - *Zsidó temetők Közép – Európában*, 1993
- Szemző Gyula, *A zsidó vallás alapvonalai*, Tel Aviv
- Maria Văcariu, *Contribuții la studiul obiceiurilor din Munții Apuseni, obiceiuri legate de naștere*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, 1967

CONTRIBUTIONS TO THE STUDY OF THE JEWISH HABITS FROM THE CENTRAL EUROPE

abstract

The paper presents the most important Jewish specific habits from the Central Europe. Gradually is analyzed the major moments of an individual's life marked with characteristic habits to Jewish community: birth (circumcision, ransom the first-born), childhood (education, majority), marriage (engagement, marriage with the brother in law, divorce), death (burial). For a better understanding of these connections, the paper contains also the explanations of the terminologies.